

ХРОНІКА

Кафедрі фізіології Донецького національного медичного університету ім. М.Горького – 80 років

У короткому звіті дуже важко описати події, які проходили протягом 80 років. Зупинимося на головних віхах шляху кафедри фізіології Донецького національного медичного університету. Кафедра фізіології була заснована в 1931 р. Першим її керівником став харків'янин, учень видатного фізіолога, академіка В.Я.Данилевського професор Микола Миколайович Кудрявцев. На кафедрі почалися дослідження реактивності судин ізольованих органів, що могло мати значення у трансплантології. Це тривало до трагічної загибелі М.М. Кудрявцева в 1933 р.

Наступні три роки в житті кафедри можна назвати «неясними». Нею керували або тимчасово, як це було із професором Г.В.Скіпіним, а потім із доцентом А.С. Борщевським, або за сумісництвом, як це робили завідувач кафедри патологічної фізіології професор М.П. Вашетко та завідувач кафедри біохімії професор А.І. Войнар.

У лютому 1936 р. кафедру очолив доцент Олександр Борисович Фельдман, який приїхав з Харкова, та керував нею протягом 35 років з перервою на військовий час. О.Б. Фельдман під час евакуації працював у Анджані харчовим інспектором області. У 1943 р. він повернувся із Середньої Азії в м. Сталіно та знову очолив кафедру фізіології в медичному інституті. В 1946 р. О.Б. Фельдман стає професором. Науковий напрямок, яким займалися співробітники кафедри під його керівництвом, був пов'язаний із деякими особливостями центрального гальмування, яке виникає при дії на живий організм тривалих подразнень, що повторюються. У післявоєнні роки почалися дослідження теплового впливу на функції центральної нервової системи, а з 1958 р. – впливу емоційних реакцій на вищу нервову

діяльність, серцево-судинну систему й травлення.

У 1960 р. кафедра вже була науковим колективом, що сформувався. Майже всі її співробітники були кандидатами наук, а деякі й доцентами. У кожного з них був свій напрямок досліджень. Так, доцент О.В. Обоніцка займалася впливом повторюваних подразнень на роботу серця та вищу нервову діяльність, доцент Н.В. Маєвська – проблемами травлення, доцент В.А. Леках – терморегуляцією, доцент В.П. Скалозуб – центральним гальмуванням, асистент Є.Є.Сердюк – диханням.

У 1965 р. на кафедрі почалися дослідження нового напрямку – розробки основ фізіологічної оптимізації та нормування праці робітників вугільної промисловості, які проводилися під керівництвом професора Федора Терентійовича Агаркова.

Вся наукова група займалася тим самим направленням досліджень, які велися за замовленням Комітету праці й заробітної плати при Раді Міністрів СРСР. У групу входили професор М.І. Тарапата, доценти Б.Г. Попов і В.Ф. Андрєєва, аспірант Ю.Є. Лях. Спільні дослідження, проведені значним числом наукових співробітників, створювали умови для концентрації зусиль в одному напрямку, тому результати відразу дали про себе знати. На підставі отриманих даних була розроблена класифікація гірських робіт зі ступенем важкості праці та нормативів відпочинку, доведена економічна невідповідність нічних змін праці шахтарів. З 1971 по 1972 рр. професор Ф.Т. Агарков виконував обов'язки завідувача кафедри.

У цей період ректорат інституту оголосив конкурс на посаду завідувача кафедри

фізіології, за результатами якого її очолив професор Валерій Миколайович Казаков, що приїхав у Донецьк з Кемеровського медичного інституту МОЗ РРФСР, де він протягом двох років очолював таку саму кафедру. Надалі В.М. Казаков був обраний академіком і членом президії НАМН України, одержав звання заслуженого діяча науки й техніки України. У 1975 р. він став проректором з наукової роботи медичного інституту, а з 1985 р. – його ректором. На цій посаді В.М. Казаков працював протягом 25 років, до 2010 р. У 2008 р. йому було присвоєно звання Героя України.

Відразу після приїзду у Донецьк Валерій Миколайович почав проводити дослідження у зовсім новому для кафедри напрямку – це була системна нейрофізіологія. Перша тема, яку стали розробляти на кафедрі під його керівництвом, була присвячена нейрофізіологічному аналізу кортико-лімбічних відносин. Цю тему підказав академік НАН України, професор П.М. Серков, з яким у кафедрі сформувалися багаторічні наукові взаємини.

На кафедрі створили нейрофізіологічну лабораторію, де стали працювати асистент П.Я. Кравцов, наш випускник лікар В.М. Расохін та дві аспірантки О.А. Прохіна й Т.Г. Віннікова. Ці співробітники ввійшли в групу, що проводила спільні експерименти, хоча в кожного був свій напрямок. О.А. Прохіна займалася впливом різних у еволюційному відношенні кортикальних формацій на нейрони медіальних ядер таламуса, П.Я. Кравцов те саме – на ядра гіпоталамуса, а В.М. Расохін – на структури гіпокампа. Вчені зібрали унікальний матеріал, що давав уявлення про топічну та функціональну організацію кортико-лімбічних взаємовідносин. Ці дані неодноразово доповідалися на форумах різного рівня та завжди викликали велику зацікавленість. Наприкінці 80-х років на кафедру прийшли випускники біологічного факультету Донецького національного університету

І.Е. Кузнєцов та О.В. Терещенко. Працюючи на кафедрі, вони дали можливість співробітникам побачити виняткову експериментальну майстерність першого з них і відчутти особливу атмосферу комп'ютерного забезпечення життя кафедри – іншого. Незабаром І.Е. Кузнєцов став доктором, а О.В. Терещенко – кандидатом біологічних наук, доцентом.

У 1989 р. при кафедрі була організована науково-дослідна лабораторія теоретичної й прикладної нейрофізіології НАН України. В 2007 р. її очолив професор М.І. Тарапата. Лабораторія на високому науковому рівні проводить фундаментальні та клінічні дослідження у різних галузях нейронаук: нейронтрансплантології, ендокринології та неврології. Їх здійснюють професори М.І. Тарапата й П.Я. Кравцов, доцент Н.В. Прокоф'єва, кандидати наук В.О. Коноплянко й Д.Ю. Кустов. Головні ж наукові напрямки лабораторії – вивчення зорових і когнітивних функцій мозку у нормі та при патологічних станах, які ведуться доцентом М.О. Снегір під керівництвом професора Б.Б. Івнева, центральних механізмів гомеостазу, якими керує професор Л.В. Натрус, механізмів опіоїдної рецепції, які вивчає група доктора біологічних наук Т.І. Панової. Треба згадати також дослідження викликанної електричної активності мозку в умовах змін кровообігу стовбура мозку в нормі та патології (доцент А.Г. Снегір), та нейрохімії кортико-гіпоталамічних взаємин (доцент О.В. Гайдарова).

Паралельно з цим на кафедрі змінюється організація навчального процесу. Насамперед уніфікується викладання предмета так, щоб кафедра мала власне обличчя. Хронічна нестача лабораторних тварин стимулювала пошук нових демонстраційних форм проведення практичних занять. На кафедрі було створено кілька гарних навчальних фільмів, а з появою відеокамери їхнє число збільшилося у багато разів. Кожна навчальна кімната була

оснащена широкоформатним телевізором, що надавало можливість на багатьох заняттях демонструвати фрагменти експериментів. Таке широке застосування телебачення було новим у викладанні, якщо врахувати, що все це відбувалося 30 років тому.

Кафедра фізіології організувала безліч авторитетних наукових форумів. У 1984 та 1998 р. у Донецьку проходили з'їзди Українського фізіологічного товариства. У 1981 р. відзначалося 50-річчя кафедри, яке пройшло у вигляді виїзної сесії Наукової ради «Фізіологія людини і тварин» АН УРСР. У 1991 р. була проведена ще одна така сесія, вона була присвячена 60-річчю кафедри.

Уже у наш час до керівництва кафедри неодноразово звертався академік АН Вірменії О.Г. Баклаваджян щодо відродження Діліжанських конференцій з центральних механізмів регуляції вегетативних функцій, які були загальносоюзними та перестали проводитися з фінансових міркувань. Кафедра відродила їх і провела три міжнародні конференції-симпозіуми з фізіології вегетативної нервової системи на базі санаторію «Ювілейний» у м. Слов'янськ. Це було у 2000, 2003 та 2007 рр. Після утворення Всеукраїнського товариства «Нейронаук» донецьке його відділення провело три конференції в 2001, 2005 й 2008 рр. Остання конференція була присвячена 100-річчю з дня народження академіка П.М. Серкова. У цих форумах брали участь видатні фізіологи України, Росії,

Білорусії та Вірменії.

Кафедра має авторитет серед наукових колективів України. В університеті з 1991 р. функціонує спеціалізована рада з захисту докторських дисертацій за фахом «нормальна фізіологія», видаються журнали: «Архів клінічної й експериментальної медицини», «Нейронауки: теоретичні та клінічні аспекти», «Університетська клініка», головним редактором яких є академік НАМН України В.М. Казаков. Він також є членом редакційної колегії «Фізіологічного журналу» НАН України й журналу «Нейрофізіологія». З 1978 р. В.М. Казаков – член Міжнародного комітету з вивчення мозку (IBRO) при ЮНЕСКО, він є почесним президентом, а професор Л.В. Натрус – віце-президентом Українського фізіологічного товариства. В.М. Казаков – віце-президент Українського національного товариства нейронаук.

Досягнення кафедри відзначені науковою громадськістю. У 1982 р. В.М. Казаков і П.М. Серков були визнані гідними премії ім. О.О. Богомольця АН УРСР за монографію «Нейрофізіологія таламуса» (1980). У 2001 р. В.М. Казаков і В.А. Бочаров одержали премію ім. В.П. Комісаренка НАН України за розробку патогенезу атипічного нейродерматиту. За дослідження механізмів розвитку хвороби Альцгеймера В.М. Казаков, Б.Б. Івнєв та А.Г. Снегір у 2004 р. були нагороджені премією НАМН України.